

Сравнение на държавната намеса в образователните системи на Англия и България. Преглед на алтернативните форми на обучение.

Даниел Василев

ЕКСПЕРТЕН КЛУБ ЗА ИКОНОМИКА И ПОЛИТИКА

Редактор: Стоян Панчев

Съдържание

I. Кратка история на образователната система в Англия и хронология на държавните интервенции	3
1. Развитие.....	3
2. Възрастова граница, в която децата са задължени да посещават училище	4
3. Видове училища, финансирани от държавата, и ефекти от разходваните	4
а. Академии (Academies).....	5
б. Свободни училища (free schools)	6
в. Държавни училища (maintained schools) и държавни училища с участие на фондации (foundation schools).....	8
г. Voluntary aided и voluntary controlled schools.....	8
д. Граматически училища (grammar schools)	8
е. Общински училища (community schools).....	9
ж. Някои ефекти от държавното образование в Англия	9
II. Алтернативни форми на обучение.....	11
1. Законова рамка	11
2. Популярни видове алтернативни форми на образование в Англия.....	12
а. Домашно обучение (homeschooling).....	12
б. Валдорфски/щайнерови училища	13
в. Демократични училища	14
III. Сравнение с българската образователна система.....	14
IV. Заключение	16

I. Кратка история на образователната система в Англия и хронология на държавните интервенции

1. Развитие

Началото на образователната система в Англия е поставено в самия край на VI в., когато се основава първото граматическо училище (grammar school). До края на XIX в. всички училища и университети в страната са частни. Немалко от тях са основани от различни църковни институции и се поддържат материално от тях. Секуларни образователни центрове започват да се формират в първата половина на века, а през 1836 г. се създава първата организация – Централното общество за образованието (Central Society of Education) – която обединява секуларните училища.

По времето на Индустриалната революция жизненият стандарт на населението нараства достатъчно, за да позволи на почти всички родители, дори и най-бедните от тях, да изпращат децата си в училище. Както отбелязва историкът на образованието Уест: „Преди намесата на правителството почти всички деца в Англия са посещавали училище.”¹ До XIX в., с незначителни изключения², правителството на Англия не регулира образователната система в страната. За сметка на това някои видове училища биват подпомагани финансово от държавата³.

От края на XIX в. законовата рамка в Англия се променя и се въвеждат първите държавни регулации. В следствие на няколко доклада от 60-те години на века, през 1870 г. за пръв посещаването на училище става задължително за децата от 5 до 13 г. Така се поставя началото на първите държавни начални учебни заведения. В следствие горната възраст на задължителното образование се повишава и около началото на XX в. се появяват и първите държавни средни училища. Същевременно броят на законите за образованието нараства прогресивно, като образованието се реформира по-значимо на няколко пъти: през 1870, 1902, 1921, 1944, 1964, 1970 г. По-късно, от началото на 80-те до днес, с малки прекъсвания, английската образователна система продължава постоянно да се променя. Тези значими промени са съпроводени от плеяди от по-малки като обхват регулации, закони и доклади.

Общата насока на промените е засилване на ролята на държавата и правителствените парични трансфери за образованието (вж. графика 2), но не и към осъвременяване в методите на преподаване. Единствено през 80-те години, по време на управлението на Маргарет Тачър, правителството увеличава автономността на училищата и на месните органи по образованието. Въпреки това, в същия период се въвежда и националната

---

¹ West, 1975, *Education and the State: A Study in Political Economy*, Institute of Economic Affairs

² Едно от изключенията е забраната на посещението на френски учебни заведения, въведена от Хенри II през 1167 г.

³ Още по времето на Хенри VIII има планове за държавно подпомагане на училищата. При Елизабет I някои училища получават финансова подкрепа от правителството. Но през следващите 2 века тя е по-скоро спорадична. С Parochial Schools Bill от 1807 г. училищата към някои епархии биват субсидирани, за да се осигури образование за децата от най-ниските прослойки на работническата класа и бедните земеделски семейства.

образователна програма, която трудно може да се разглежда като ход, целящ по-голяма независимост на държавните учебни заведения, които са задължени да я следват.⁴

През ХХ в. част от частните училища се национализират, а друга доброволно минават под държавна закрила. Така, днес контролираните от държавата начални и средни образователни институции са посещавани от до 90% от всички ученици в страната.

2. Възрастова граница, в която децата са задължени да посещават училище

Една от основните и задължителни черти на държавните регулации в областта на образованието е превръщането му в задължително. В тази точка ще се покаже еволюцията на задължителната възраст за посещаване на училище в Англия.

Със Закона за началното образование (Elementary Education Act 1870) от 1870 г. (известен още като Закона „Фостър“ по името на съставителя си Уилям Едуард Фостър) за пръв в английската образователна система местните съвети биват задължени да осигурят образование за децата от 5 до 13 годишна възраст, като единствено за тези в земеделските райони има определени облекчения. За новосъздадените държавни училища (т.нар. Board Schools) тази възрастова граница също е между 5 и 13 години. Със Закона Фостър се регламентира и възрастта, в които учениците са задължени да посещават училище – от 5 до 10 годишна възраст. Децата под 13 години, за да бъдат наемани на работа, задължително е трябвало да представят сертификат, че са посещавали училище до 10 годишна възраст. Местните съвети (бордове) по образованието имали правото да налагат задължителното посещаване на училищата. За посещаемостта на училищата следели инспектори, които имали правомощието да глобяват родителите, чиито деца не посещавали училище.

През 1893 г. задължителната възраст за посещаване е увеличена на 11 години, а само 6 години по-късно – на 12 години. Със Закона „Фишър“ от 1918 г. образованието става задължително за децата от 5 до 14 годишна възраст. Също така, за пръв път държавата се задължава да осигури образование за децата от 14 до 18 годишна възраст. В края на Втората световна война, през 1944 г., посещаването на образователни институции е направено задължително до 15 годишна възраст, а държавата започва да предоставя и изборително средно образование за децата до 18 г. От 1964 г. до днес възрастта е увеличена на 16 г. През последните 10 години в Англия е обсъжда увеличаване на задължителната възраст до 18 г.

3. Видове училища, финансирани от държавата, и някои ефекти на държавната интервенция

В периода от около век и половина, през който държавата се задължава да осигури образование за децата, в Англия се създава огромно многообразие от типове учебни заведения, финансирани напълно или частично от правителството. Резултатът е формирането на изключително сложна образователна система. Между учебните

---

⁴ За пълен анализ на еволюцията на държавната намеса в образователната система вж. Derek Gillard, 2011, *Education in England: A Brief History*

заведения има някои разлики: формата на управление, юрисдикцията, под която попадат (местните власти по образованието или Министерството на образованието), относителната свобода на провежданите политики и възрастта на учениците. Също така, те се различават и по това дали са задължени да следват или не националната образователна програма.

Независимо дали трябва да я спазват, обаче, между тях няма съществени разлики в използваните методи на преподаване. Преобладаващата част от средните и началните държавно финансирани училища в Англия са общообразователни. Днес те се посещават от между 82% и 90% от всички ученици в тази възрастова група на Острова. Повечето от тях са достъпни за всички, а не приемат учениците си чрез конкурс. Друга прилика между тях е, че като цяло не събират такси за образованието, което предлагат⁵.

В анализа на държавно финансираните училища ще разгледаме само началните и средните училища. Днес на пълна или частична издръжка от държавата са следните типове учебни заведения:

a. Академии (Academies)

Академиите са предимно средни училища (за деца от 11 до 16 г.) и почти всички от тях са финансирани от Министерството на образованието (Department of Education) и са му подчинени, а не на местните власти. Те не са задължени да следват националната образователна програма. За разлика от свободните училища, академиите могат да се финансират и от частни лица и институции⁶.

Към академиите спадат и т.нар. „студийни училища” (studio schools), където учениците придобиват „масови познания чрез обучение, базирано на проекти.”

През 2010 г. се решава да се създаде наследник на академиите – свободните училища, но първите не само продължават да съществуват, но и броят им расте. През август 2013 г. от The Guardian разкриват правителствена политика, чрез която частните училища се превръщат в държавни академии и натрупаните им дългове се покриват от Министерството на образованието. Най-известният такъв случай е с частното училище King's, което през есента на миналата година отвори врати като държавно.⁷

Тъй като за системата не се разходват пари, за които са отговорни хората, натоварени с използването им, а парите на данъкоплатците, първите нямат мотив да ги харчат отговорно. Нещо повече – според последното становище на Комитета за публичните сметки (Public Accounts Committee), държавните средства (основно на Министерството на образованието), които се отделят за академиите, биват харчени непрозрачно и

---

⁵ В исторически план много училища, основани като независими училища (independent schools) или граматически училища (grammar schools) от религиозни институции, преминават на държавна издръжка. Най-често те стават доброволни контролирани училища (voluntary controlled schools) или доброволно подпомагани училища (voluntary aided schools). В последствие мнозина от тях стават почти изцяло държавно финансирани.

⁶ <https://www.gov.uk/types-of-school/academies>

⁷ <http://www.theguardian.com/education/2013/aug/12/private-school-debts-academy-free-school>

неефективно.⁸ В заключенията на доклада „Managing the Expansion of the Academies Programme” от август тази година са направени следните констатации:

- Министерството на образованието трябва да обоснове кога и как ще са видими резултатите от разширяването на академиите, за което са похарчени £8,3 млрд. само за последните две години. Също така, трябва да посочи целите, които преследва с това разширяване.
- Раздуването на разходите за програмата с допълнителни £1 млрд. се дължи на „изключително сложната и неефективна система за финансиране на академиите, която съответно води до по-високи плащания за академиите и грешки при тези плащания.”
- „Системата не работи ефективно и ... Министерството на образованието трудно може да докаже, че академиите не получават повече средства, отколкото би трябвало.”
- „Разходите на академиите са непрозрачни. Информацията за разходите на училищно са недостъпни, както и размерът на средствата, които се харчат за всеки ученик.“
- Централното планиране и управление на академиите е довело до „... сериозни случаи на управленски провали и неуместно финансиране ...”, което повдига въпроса за адекватността на централизирания модел на ръководене.
- „Скептични сме, че Министерството [на образованието] има достатъчно ресурси за правилното съблюдаване на програмата за разширяване [на академиите] ...”

6. Свободни училища (free schools)

Този вид училища е създаден през 2010 г. като наследници на академиите, въпреки че, както стана ясно в предишната точка, вторите продължават да съществуват. Първите свободни училища отварят врати през 2011 г. Свободните училища могат да се основават от почти всеки, в това число фирми, религиозни общности, отделни учители или родители, други университети и училища. В случаите, когато са основани от частна организация, тя трябва да създаде фондация с нестопанска цел. Съществуват два модела за държавно субсидиране – финансиране на едно училище или финансиране група такива, която се управлява от една и съща фондация.^{9,10} Те не попадат под юрисдикцията на местните власти по образованието (Local Education Authorities) и не са задължени да следват националната образователна програма (national curriculum).

Макар да се управляват от организациите, които са ги създали, този вид училища се финансират от държавата.¹¹ По този начин от основателите се сменя отговорността да планират рационално разходите си, защото те се поемат от данъкоплатците. Освен това се създават предпоставки за рентоориентирано поведение – все повече организации имат стимул да основават училища или да ремонтират вече съществуващи такива, привлечени от гарантираното плащане от страна на държавата. Доказателство за това е

---

⁸ <http://www.parliament.uk/business/committees/committees-a-z/commons-select/public-accounts-committee/news/managing-the-expansion-of-the-academies-programme/>

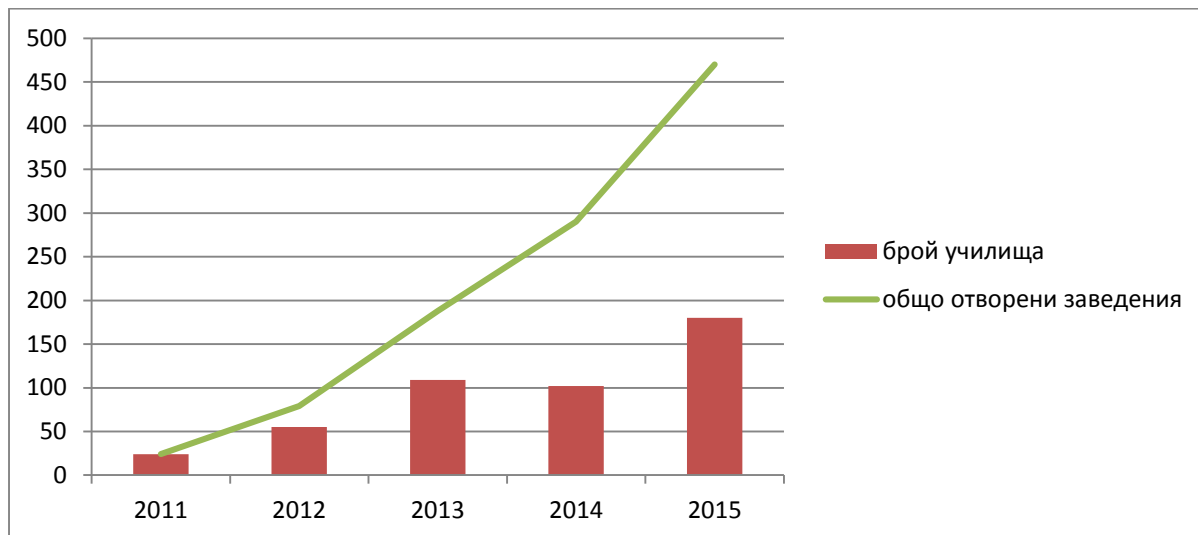
⁹ <http://education.gov.uk/schools/leadership/typesofschools/freeschools/guidance/b0074737/funding-agreement/single>

¹⁰ <http://education.gov.uk/schools/leadership/typesofschools/freeschools/guidance/b0074737/funding-agreement/multi>

¹¹ <https://www.gov.uk/types-of-school/free-schools>

растящият брой свободни училища – през 2011 г. са били основани 24 такива, а през 2012 г. – още 55. Нови 109 училища отворят през септември 2013 г., а през 2014 г. – още 102.¹² Към есента на 2013 г. регистрираните свободни училища, които ще бъдат финансирани от държавата в периода 2015-16 г., са 180. Така, за период от само 5 години техният брой може да нарасне до повече от 450.

Графика 1: Темп на нарастване на свободните училища (брой отворени за всяка година и общ брой свободни училища)

Източник: Министерство на образованието на Англия.

Данните, представени от Министерството на образованието в началото на годината, показват, че системата на свободни училища е реализирала колосални разходи¹³ на пари от данъци, особено през 2011 и 2012 г. Например, само за разходи за започване на учебната година са били похарчени £20 млн. Други £40 млн. са били разходвани за финансиране на строителни и ремонтни работи. Още £441 000 са били похарчени за проекти, които, в крайна сметка, никога не са осъществени.

Ефектите от програмата за финансиране на свободни училища са лесно предвидими. Гарантираното държавно финансиране води до отваряне на нови училища, без предприемачите да бъдат водени от реалната нужда от нови учебни заведения. Резултатът от това е девалвация на дипломите,¹⁴ прогресивно увеличаване на държавните разходи за свободни училища и надуването на балон в средното образование.

¹² <https://www.gov.uk/government/news/more-than-100-free-schools-applications-approved>

¹³ <http://www.bbc.co.uk/news/education-23105698>

¹⁴ Нарастването на броя на хората, които излизат на пазара на труда с еднакви или сходни дипломи е, де факто, увеличаване на предлагането, което води до обезценяване на тези сертификати за образование.

в. Държавни училища (maintained schools) и държавни училища с участие на фондации (foundation schools)

Този вид училища се „финансират от централното правителство чрез местните власти.“¹⁵ Те предлагат начално или средно образование, а някои от тях – и двете. Заедно с т.нар. foundation schools, държавните училища от вида maintained schools са въведени през 1998 г. Двата нови типа образователни институции наследяват grant-maintained schools, създадени 10 г. по-рано. Държавните училища от вида maintained schools нерядко са профилирани (предимно езикови училища и техникуми) или обслужват нуждите на деца със специални потребности.

Единствената разлика между училищата от тези два типа е, че докато maintained schools са изцяло контролирани и притежавани от държавата, вторите често се помещават в сгради, или са построени върху земя, притежавана от частни фондации (от там идва и името им). И двата вида са задължени да следват националната образователна програма.

г. Voluntary aided и voluntary controlled schools

Училищата от тези видове са създадени от частни организации, предимно религиозни тръстове и фондации, но от края на XIX в. те са започнали да бъдат финансирани от държавния бюджет. Така, те постепенно са се превърнали във вид държавни училища (maintained schools). По този начин държавното влияние в тях се засилва, а самите училища се радват на по-облекчен режим на проверки от властите.¹⁶

В средата на XX в. много от тях сменят статута си. Тези, които искат да запазят по-голяма автономност от държавата, стават независими училища (independent schools), а мнозина от другите – grant-maintained schools (видът училища, предшестваш описаните в предишната точка).

Разликите между voluntary aided и voluntary controlled schools е в степента на финансиране от държавата (при втория тип обикновено надвишаваща 90% от средствата) и юрисдикцията, под която попадат – voluntary aided schools се регулират от местните власти, а вторият – от Министерството на образованието. И двата вида са задължени да следват националната образователна програма.

д. Граматически училища (grammar schools)

В исторически план, граматическите училища векове наред са били гръбнакът на английската образователна система. Първите такива се основават около църковни центрове още в края VI в. Първоначално, в тях се е преподавал основно латински език (от това произхожда и името им), а в последствие – т.нар. три “Rs”: аритметика (arithmetic), четене (reading) и писание (writing).

По време на Реформацията голяма част от тях биват затворени. Новите граматически училища, основани след нея, често се създават с дарения на благородници и заможни

---

¹⁵ <http://www.education.gov.uk/schools/leadership/typesofschools/maintained>

¹⁶ вж.: John Lawson, Silver Harold, 1973 г., *A Social History of Education in England*. Routledge

англичани. През Викторианската епоха, в резултат на законодателните промени от края на XIX в., техните функции са силно регулирани. След Втората световна война се създават първите държавни учебни заведения, носещи същото име (но преподаващи по различна програма), като броят им бързо достига 1200. По това време традиционните граматически училища са около 180.

Днес терминът се отнася само за напълно държавните учебни заведения. Учениците, приети в тях се селектират. Те се обучават според националната образователна програма.

е. Общински училища (community schools)

Общинските училища са изцяло финансирани от държавата. Те се създават за пръв път през XIX в. Администрират се от местните власти по образованието, които назначават персонала, управляват училището и са собственици на земята и/или сградата, в която то се помещава. Тъй като са изцяло финансирани от държавата, този вид училища са задължени да следват националния образователен план.

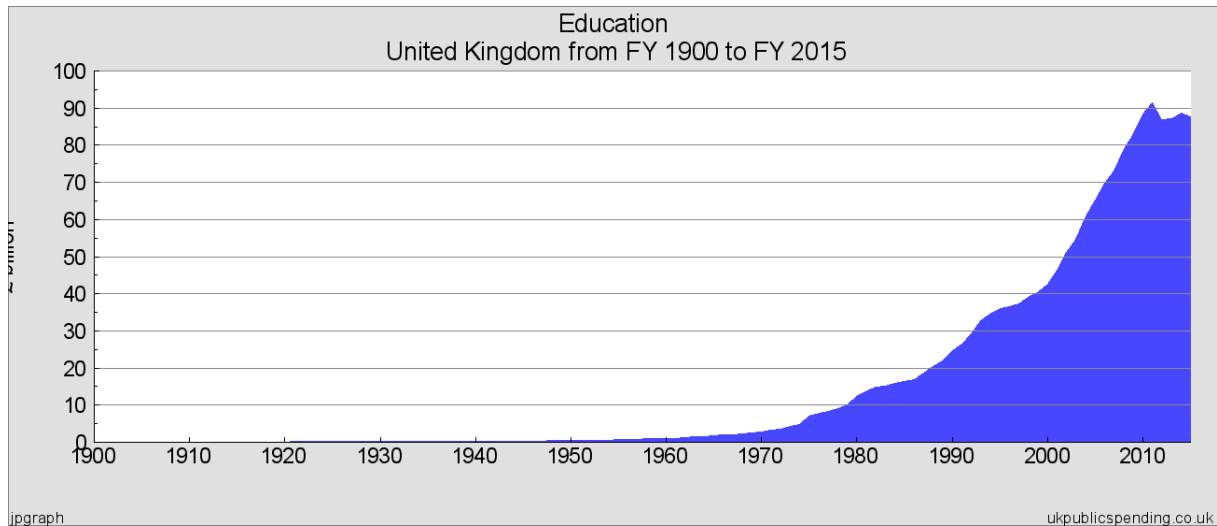
ж. Някои ефекти от държавното образование в Англия

Съществуващата система на държавно финансиране на образованието в Англия води до широка гама от проблеми, особено когато се съпостави с частните училища.

Първият от тях е създаването на твърде много училища от вида свободно училище и надуването на образователен балон. Тъй като инвеститорите нямат мотив да се ръководят от търсенето и предлагането („Невидимата ръка” на пазара), гарантираното държавно финансиране на техните проекти е сигурен път към нарастване на броя им – както действителността доказва – независимо дали за новите училища ще се намерят ученици. Сега действащата схема на държавно финансиране също така гарантира, че разходите за новите учебни заведения ще растат с всяка година, поради нарастващия брой кандидатури. Както показва Графика 1, през почти всички години в периода 2011 – 2015 г. броят на училищата ще нараства със 100% на годишна база.

Сега действащата система на държавно финансиране не създава мотив у управляващите да действат рационално, да ориентират училищата към нуждите на учениците или да разходват средствата за тях прозрачно и ефективно. Както се вижда от Графика 2, властите не само са увеличили неимоверно ролята на държавата в образованието, но с това е са нараснали и средствата, които се отделят за образование.

Графика 2: Средства за образование в Англия в периода 1900 – 2013 г. (в млрд. паунда)

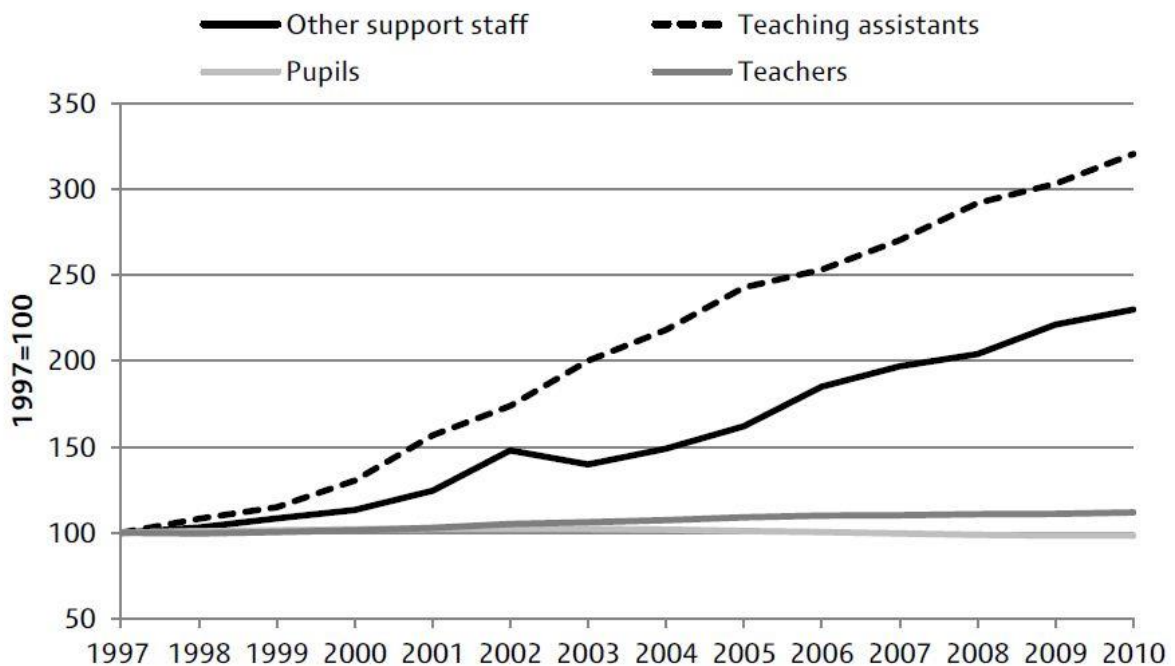

Източник: The United Kingdom National Statistics.

При все това, драматичното нарастване на средствата, отделяни за образование от държавния бюджет, не е съпроводено от съответното нарастване на броя на учениците или учителите през последните почти 20 години, както се вижда от Графика 3.

Графика 3: Брой на учениците, учителите, асистентите и училищния персонал

Figure 3. Changes in the school workforce and pupil numbers over time

Източник: Министерство на образованието.

Увеличаването на помощния и административния персонал в значително по-голяма степен представлява товар за системата на държавно образование, вместо да води до подобряване на качеството на същото.

Това е добре илюстрирано от класацията на средните училища на Financial Times.

В нея първите 30 челни места се държат почти изцяло от частни учебни заведения.¹⁷ Това мотивира държавните училища, които не могат да се конкурират с тях, да завишават изкуствено оценките на учениците си. В своята статия от 11 август 2013 г. „Rise in number of teachers claiming they are under pressure to inflate grades” The Guardian съобщава именно за такъв натиск върху учители в академиите, като за последната година броят на подадените оплаквания за подобен натиск е нараснал с 80%.¹⁸ Тоест, може да се заключи, че тъй като са неспособни да осигурят достатъчно високо ниво на образование, което се дължи до известна степен и националната образователна програма, държавните училища са склонни да прибегват до измами, за да оправдаят средствата, разходвани за тях.

II. Алтернативни форми на обучение

Въпреки силната инвазия на държавата в системата на образованието през последните 150 години, в Англия съществуват и алтернативи на държавното образование. Както вече стана ясно, една опция пред родителите са частните учебни институции. Но законово съществува и трети избор – алтернативното обучение. То включва както домашно обучение (homeschooling), така и други учебни заведения (например демократичните училища).

1. Законова рамка

Английското законодателство кратко, но ясно, разрешава въпроса с алтернативните форми на обучение. Всяка една от тях е разрешена. Единственото, което трябва да направят родителите, е да уведомят властите, че детето им ще бъде обучавано чрез алтернативни методи. Това не отменя задължението то да бъде обучавано от 5 до 16 годишна възраст, но и не задължава учебните заведения да следват националния образователен план.

Законодателството не поставя пречки пред децата, обучавани у дома или под друга алтернативна форма, да кандидатстват за висше учебно заведение или за друг вид училище след навършване на 16 г. Учениците могат да кандидатстват за университет или колеж след успешно положен изпит за General Certificate for Secondary Education. Той значително се различава от българските матури. Учениците в Англия имат право на избор както на предметите, по които да положат изпити, така и на институцията, която да ги оценява. Докато у нас матурите са изцяло държавни, на Острова изпитите се провеждат от частни институции¹⁹, които предоставят огромен избор на предмети, по които учениците могат да бъдат оценени, включително и много чужди езици. Освен това, обучаващите се могат да положат изпити за General Certificate for Secondary Education на различни нива, най-високото от които е A-level (General Certificate for Secondary Education Advanced Level). Той се изисква от някои – особено от най-елитните – университети. До участие за изпита се допускат всички желаещи,

¹⁷

<http://rankings.ft.com/secondary-schools/secondary-schools-2012?sortcol=23031&sortdir=asc&search=&fields=23031|23081|23101|23111|23221|23271>

¹⁸ <http://www.theguardian.com/education/2013/aug/11/academy-schools-teachers-grade-inflation>

¹⁹ <http://www.educationalresources.co.uk/examboards.htm>

включително и обучаваните у дома. Тези сертификати не са задължителни за признаването на завършено средно образование, но се изискват при кандидатстване за университети и често при кандидатстване за работа.

Именно деца, обучавани вкъщи, държат рекордите за най-ранно успешно издържани General Certificates for Secondary Education в някои дисциплини. Арън Фернандез, тогава на 5 години, е най-младият човек, който успешно издържа изпита по математика (с най-високата възможна оценка). Много други деца, образовани у дома, също успешно полагат изпитите си преди да са навършили 10 години.²⁰

От 1998 г. в Англия се признават и дипломите, издадени от родителите на учениците като официални документи за завършено образование.²¹ Сертификатите посочват предметите, които децата са учили. Няма изискване за вида на бланката или реквизитите ѝ. Готови образци могат да се изтеглят от различни сайтове в интернет или да се създадат от самите родители. Издадените от родители дипломи могат да се използват за кандидатстване във ВУЗ, ако ръководството на учебното заведение е решило да ги приема.

Въпреки че властите в Англия имат правото да извършват проверки на образованието в домашни условия, в друга страна от Обединеното кралство – Шотландия, законодателите са на път да достигнат една крачка по-напред в отнемането на индивидуалната свобода. Законът за образованието, носещ странното име Getting It Right For Every Child, най-вероятно ще разшири правомощията на държавата. Според текстовете в него, всяко дете ще може да бъде подлагано на инспекции, които да определят дали то се обучава по правилния според властите начин. Освен това, инспекторите ще имат право да записват всякакви данни за детето, включително и лична информация. Тези данни ще се съхраняват в обща база. На основание записаната в тази база информация се предвижда инспекторите да имат правото да прекратят домашното обучение на детето и да задължат родителите му да го регистрират като ученик. Приемането на този закон ще се превърне в значителен прецедент на ограничаване на личната свобода в стила на „Големия брат”.²²

2. Популярни видове алтернативни форми на образование в Англия

Най-разпространените форми на алтернативно образование в Англия са три: домашното обучение, Валдорфските училища и т.нар. „демократични училища”. Броят на алтернативните учебни заведения в Англия е около 70.

а. Домашно обучение (homeschooling)

Домашното обучение може да се осъществява под много и различни форми и докато за другите видове алтернативни учебни заведения методите на обучение и защитаваната философия могат да бъдат конкретно дефинирани, то за домашното обучение това е доста по-трудно заради огромното разнообразие.

²⁰ http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/education/1505857.stm

²¹ http://www.hslda.org/docs/nche/Issues/C/College_Diploma.asp

²² <http://www.express.co.uk/news/uk/400779/SNP-bill-to-spy-on-parents-is-criticised-by-families>

Има няколко основни причини, поради които родителите предпочитат тази форма на обучение пред другите алтернативни, частни или държавни училища:

- различна идеология и/или религия
- специални образователни потребности на детето
- несъгласие с преподаваните в държавните училища предмети
- неудовлетвореност от качеството на преподаване
- неодобрение на социалната среда
- невъзможност да се заплащат сметките в частните учебни заведения

В резултат на това, все повече родители в Англия предпочитат да образоват децата си в домашни условия. В последните години тази тенденция се засилва все повече – факт, който се признава както от защитниците на обучението у дома, така и от опонентите му.²³ Към момента не съществува официална статистика за броя на децата, които получават образованието си в къщи. Той варира от 20 000 до 100 000, според Асоциацията за правна защита на домашно образование (The Home School Legal Defense Association).²⁴ Сайтът Home Education UK посочва, че към 2012 г. техният брой е бил 60 000 или приблизително 0,6% от децата между 5 и 16 години.²⁵

6. Валдорфски/щайнерови училища

Валдорфските училища (още наричани „Щайнерови“) преподават по методите на австрийския философ Рудолф Щайнер. Според философията на австриеца, децата преминават през три стадия на развитие и, респективно, обучението им трябва да протича през три образователни етапа: ранно детство, което продължава до около 7 годишна възраст, начално образование (7 – 14 г.) и средно образование (14 – 21 г.). По време на тези три етапа се акцентира върху различни категории умения и способности у децата. Щайнер е считал, че в ранна възраст фокусът трябва да пада върху развитието на двигателните умения и обучението чрез игри. По време на втората фаза се усъвършенстват социалната комуникация, функционалната грамотност и артистичните умения. Третият образователен период акцентира върху идеите и идеализма.

В действителност, обаче, Валдорфските училища предлагат обучение в продължение на 12 години; т.е. там учениците могат да получат начално и средно образование. Те не са задължени да следват националната образователна програма. Учебното разписание е изградено около философската концепция за множествената интелигентност. По време на обучението си децата изучават изключително широка гама от предмети, някои от които могат да се изучават само в този вид училища. Акцентът върху изкуствата е силен.

---

²³ <http://www.channel4.com/news/articles/society/education/uk+homeschool+cases+soar/847157.html>

²⁴ <http://www.hslda.org/hs/international/UnitedKingdom/default.asp>

²⁵ <http://www.home-education.org.uk/>

Броят на Валдорфските училища в Англия е много малък – към 2013 г. регистрираните такива са 4, едно от които е финансирано от държавата.

в. Демократични училища

Както подсказва името им, този вид училища акцентират върху методите на преподаване, основани върху демократичните ценности и пряко базирани на принципите на демокрацията. Училищата се управляват от съвети, на които присъстват децата, родителите и учителите. Всеки от тях има право на глас при вземането на решения. Учебната програма е ориентирана към нуждите на децата, а не е централно спускан план, с който те трябва да се съобразяват.

Според философията на демократичните училища не само посещението на часовете е доброволно, а също и изборът на лекциите – децата са свободни да учат който да е от преподаваните предмети. Учениците не следват предопределено хронологично израстване в познанията си по даден предмет, а напредват според нуждите си. Също както и при предходния вид учебни заведения, демократичните училища акцентират силно върху социализирането и изкуствата, като обикновено в училищата има стаи, които са винаги отворени, и в които децата са свободни да се занимават с творческа дейност по избор. Демократичните училища също обучават ученици от 5-7 до 15-18 годишна възраст (всяко училище определя възрастовата граница на възпитаниците си).

Демократичните училища в Англия са около 12.²⁶

III. Сравнение с българската образователна система

Докато в Англия подрастващите могат да получат образование у дома, в България това е забранено. В Закона за народната просвета изрично се посочва, че:²⁷

- чл. 7 (1) Училищното обучение до 16-годишна възраст е задължително.
(2) Училищното обучение започва на 7 години, ...*

У нас не само е отнета свободата на индивидите да определят най-доброто за собствените си деца, но опитите за това са наказуеми. Член 47 от същия закон гласи:²⁸

чл. 47 Родители, настойници и попечители, които не осигуряват присъствието на децата си в детските градини и в училищата за времето, през което те подлежат на задължителна предучилищна подготовка или задължително обучение, се наказват с глоба в размер от 20 до 100 лв. При повторно извършване на нарушението глобата е в размер от 50 до 250 лв.

Свободата на учениците в България е ограничена и в много други отношения. В таблица 1 са показани свободите, които имат децата и родителите им в Англия и България:

²⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Democratic_schools#United_Kingdom

²⁷ http://www.minedu.government.bg/opencms/export/sites/mon/left_menu/documents/law/zkn_prosveta.pdf

²⁸ <http://lex.bg/laws/ldoc/2132585473>

Таблица 1: Свобода според държавата.

Аспект на свободата	Англия	България
право да се основават частни учебни заведения	Пълна свобода за основаването на училища, без изискване това да се съобразява с държавните изисквания и учебни планове.	Частни училища могат да се основават, но са задължени да спазват учебния план на Министерството на образованието и да бъдат одобрени и сертифицирани от него.
форми на обучение	Учениците имат достъп до всякакви видове учебни заведения: държавни/общински (различни видове), частни и алтернативни училища са разрешени от закона. Единна система на предметите не е задължителна.	Децата са задължени да посещават само сертифицирани от държавата частни училища, държавни или общински такива. Учебните заведения трябва да са покрили изискванията на МОН; т.е. нямат право сами да определят предметите, които преподават. Децата нямат право да се обучават в алтернативни видове учебни заведения или чрез домашно образование.
дипломиране	Свободен избор на частна оценяваща институция. Свободен избор на	Дипломирането става само след успешно полагане на

финални изпити	предметите, по които да бъдат оценявани. Не е задължителна диплома от правителството или от сертифицирана агенция.	изпит, спуснат от МОН. Учениците имат избор само между предметите, изучавани в училище.
	Провеждат се от частни институции.	Учениците не завършват образователното ниво без да са покрили организираните от държавата изпити.

IV. Заключение

Както и в България, образователната система на Англия е доминирана от държавните учебни заведения за начално и средно образование. За нея се разходват неефективното и безотговорно средствата на данъкоплатците, мнозинството от децата биват подложени на уравниловка, тъй като са принудени да учат по спуснати от централен орган програми, а обучението, което получават, в общия случай не е с високо качество.

Мнозина автори стигат още по-дълбоко в критиката си на съвременното образование. Според Сет Годин, доминиращата държавна образователната система – организирана по модел на предприятие от времената на Индустриалната революция с централно спуснат план, ясно дефинирани роли и задължения – е напълно неадекватна да посрещне нуждите на децата днес.²⁹ Сър Кенет Робинсън също е сред изявените критици на статуквото в образованието. Той определя държавното образование като неспособно да обслужи индивидуалните потребности на децата, да подготви мислещи и отворени към света индивиди и, в крайна сметка, убиващо креативността на подрастващите.³⁰ В „Образование без училища“ английският автор Колин Лорд пише, че „... една важна роля на държавата в националната образователна система е да увековечи социалната и икономическата несправедливост.“³¹

Част от тези критики може да се приложи и към частните учебни заведения. И докато държавните училища в Англия са „безплатни“, частните учебни заведения се заплащат, което ги прави – особено най-елитните от тях – труднодостъпни за повечето граждани.

²⁹ Вж. Seth Godin, 2012, *Stop Stealing Dreams*

³⁰ Вж. речта на Кен Робинсън *How Schools Kill Creativity*

³¹ Colin Ward, 1973, *Education Without Schools*

Опонентите на системата на домашно обучение и другите алтернативни форми на образование често посочват, че без държавния контрол и егалитарна учебна програма децата са застрашени от идеологическо облъчване. Но освен притесненията за потенциалната заплаха те не са изложили доказателства за нейната реализация в действителността. Нещо повече – те напълно пропускат факта, че подобно „облъчване“ може да се случи и в система, регулирана от държавата, в която учителите са задължени да преподават идеологията на властващата партия. Освен това, противниците на идеята за алтернативното свободно образование не привеждат примери за „жертви на домашното образование“ – хора, които в следствие на некачествено обучение не успяват да се реализират. Точно обратното – мнозина са имали блестящи кариери. Сред тях се открояват имена като Моцарт, Едисон, Ервин Шрьодингер и много други. Емпиричните изследвания също посочват, че децата, обучавани у дома, се представят по-добре във висшите учебни заведения, отколкото колегите си, идващи от държавни или частни училища.^{32, 33}

В настоящия си вид законодателната уредба предполага, че чиновниците в Министерството на образованието имат повече знания от всеки един родител или от всяко едно дете в страната и те – бюрократите – са способни да определят най-правилния път за всички учащи. Такава хипотеза е напълно несъстоятелна както за Англия, така и за България. Огромното количество промени, през които е минала системата на държавно образование в Англия за последните малко повече от 100 години, красноречиво говори, че чиновниците, действащи на принципа на централното планиране, които не отчитат индивидуалните разлики между всяко едно дете, са напълно неспособни да създадат добра образователна система. Тоест, има нужда от постоянни централни промени, защото предишните са се оказали катастрофални. Класацията на Financial Times, според която почти всички челни места на ранглистата на средните училища в Англия са заети от частни училища, подкрепя на тази теза. Резултатите от оценките на матурите от тази година показват, че държавните училища у нас подготвят учениците по-зле от единствената им алтернатива – частните средни учебни заведения³⁴. Следва, че хипотезата, че централен монополен орган е способен да създаде работеща система, е напълно несъстоятелна както за Англия, така и за България.

Държавно регулирано образование и централизирани учебни планове означават, че не децата и родителите, а чиновниците знаят не само кои предмети са добри за децата, но и кои са най-добрите начини те да им бъдат преподавани и какви са индивидуалните потребности на всяко едно дете. Но нищо не може да бъде по-неправилно от това. Именно близките на детето са тези, които имат преки наблюдения върху неговите таланти и заложби, интереси и силни страни.

---

³² <http://epaa.asu.edu/ojs/article/view/543/666>

³³ <http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1038&context=cehsedaddiss>

³⁴ <http://danybon.com/index.php/education/maturi/1003-rezultati-clasacia-sofia-2013>

Нетрадиционните видове училища и домашното обучение са добър начин да се избегнат капаните на държавните училища и да се осигури образование за децата, които не могат или не искат да посещават частни такива. Алтернативите дават избор за родителите и учениците да определят и методите на преподаване, и програмата на обучение, така че да се задоволят индивидуалните потребности на всяко дете.

От казаното може да се заключи, че няма основателна причина, поради която българските родители и деца да бъдат лишени от правото на свободен избор на предметите, които изучават, и от решението за начина, по който тези предмети се преподават. Нещо повече – няма икономическа логика вродената неефективност на системата, която е налице винаги, когато тя е регулирана централно, да бъде поддържана. Тоест не само образованието трябва да се либерализира напълно, но и да не се подпомага финансово от държавата.